

**TOPLUMLARIN YÖNETSEL GERÇEKLİĞİNİN OLUŞUMU ÜZERİNE BİR
KURAM DENEMESİ: ÖLÇÜCÜLÜK (IDEAMETRIC) YAKLAŞIMINA İNANÇ
VE KÜLTÜR ÜZERİNDEN KRİTİK**

**AN ATTEMPT OF THEORY CONSTRUCTION OVER THE ONTOLOGY OF
MANAGERIAL REALITY OF SOCIETIES: CRITICS OF THE IDEAMETRIC
HYPOTHESIS WITH BELIEF AND CULTURE**

Ahmet EFE¹

Öz

Merkez kapitalist ülkelerdeki maddi koşullar, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerdeki maddi şartlarla aynı nitelikleri göstermeyebilir. Bu nedenle de gelişmiş ülkelerdeki yönetsel uygulamalar gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç ve koşullarıyla uyumlu olmayabilir. İdeametric (ölçücülük) tezi bu anlamda yönetsel gerçekliğin oluşumu sürecindeki durumu tespit eden bir paradigma adayı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, kapitalizmin farklı aşamalarındaki toplumların kendi tarihsellikleri çerçevesinde meydana gelen maddi gerçekliklerinin gerektirdiği yönetselliklerinin diğerleriyle farklı olması gerektiğini ifade eden Ölçücülük hipotezi çerçevesinde yapılan analizlerle yönetsel gerçekliğin oluşumuna dair bir inceleme yapılarak kavramsal ve kuramsal düzeyde literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmadaki argümanımız, Ölçücülüğün paradigma değiştirecek nitelikte kuramsallaşabilmesi için analizlerine din ve kültür gibi temel değişkenleri de alması gerektiğidir. Analizler sonucunda, kuram olma potansiyelini yakalaması için de daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu ve analizlere her halükarda din ve kültürel değerlerin de dâhil edilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ölçücülük, Alt-üstyapı, Kültürel Determinizm, Düalizm

Abstract

The material circumstances of central capitalist countries, may not demonstrate the same terms with developing and underdeveloped nations which are in different material circumstances as they are at a different capital accumulation stage of capitalism and therefore managerial realities need not to be the same. This definition which is called as Ideametric is being taken under multi-disciplined due diligence analysis. In this study,

¹ Dr., Ankara Kalkınma Ajansı, İç Denetçi, aefe@ankaraka.org.tr

according to the Ideametric hypothesis, a comprehensive analysis is done in order to unravel veils over ontology of managerial reality with a comprehensive approach. Our argument is that in order for Ideametric to reach a potentiality of being a theory making a paradigm shift, there need to cover culture and religion alongside other elements in the analysis. It is found that, in order to become a theory more research is needed that should take into account religion and cultural aspects of societies.

Key Words: Ideametric, Base-Superstructure, Cultural Determinism, Dualizm

Giriş

Toplumların gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak gelişmiş ülkelerden politika araçları veya örnek yapılanmaların idari reformlarla transfer edilip edilemeyeceği ile gelişmiş ülkelerdeki kuram, kavram ve modellerin gelişmekte olan ülkelerdeki durum tespiti ve analizlerde kullanılıp kullanılmayacağı tartışmalı bir konulardır. Özellikle gelişmekte olan veya fakir ülkelerin gelişmiş batı ülkelerinde uygulanan politika ve araçları taklit veya transfer etmedeki başarısızlıkları ve gelişmiş ülkelerin fakir ülkelerle aralarındaki farkı sürekli kendi lehlerine olacak şekilde arttırması bu konuda haklı itirazların olmasına neden olmaktadır. Bu başarısızlıklar, çoğunlukla insan kaynağı yetersizliğine, doğru uyarlamının yapılmamış olmasına veya siyasi irade ve bürokratik desteğin eksikliğine veya yetersiz bütçeye atfedilebilmektedir.

Genel olarak alt yapı eksikliği olarak ifade edilebilecek ve merkez kapitalist ülkelerin uzantısı, çevresi veya eklemlenmesi olarak adlandırılabilen olan bu durumun tanımı ve kuramsal düzlemde tanımlanmasına rastlanmamıştır. Ancak, ilk defa Akbulut (Akbulut, 2006) tarafından literatüre girmesi sağlanmış olan Ideametric (Ölçücülük) hipotezinden önce bu konuda bir teorik yaklaşımın ortaya konularak bunun isimlendirilmesi ve eleştirisi yapılmamıştı. “*Dependency theory*” (Ferraro, 1996) ve “*post-development theory*” (Ziai, 2007) gibi yaklaşımlarda buna dair pek çok eleştirel analiz ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak bu durumun ismi konulmamıştı. Bu alanda akademik literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik olarak yapılmış olan bir iki çalışmanın ötesinde akademisyenler tarafından konunun her hangi bir analiz ve değerlendirmeye tabi tutulmamış olduğu görülmektedir. Bu nedenle de yaptığımız araştırmanın alanyazına sağlayacağı katkının önemi büyüktür.

Teorilerin yapılandırma süreci ve bilimsel disiplin tesisi üzerinde çalışmalar yapan Weick tarafından ifade edildiği gibi; teorisyenler, işlevsellik ve kullanışlılığından ziyade daha çok

doğrulama noktasında yapılan eleştiri ve tenkitlerden dolayı sıkça önemsiz teoriler yazabilmektedirler. Bu eleştiriler tahayyül, gösterim ve teorileştirme sürecindeki tercihleri önemsizleştirdiğinden dolayı haritalama, kavramsal geliştirme ve spekülâtif düşünme gibi alternatif teorileştirme faaliyetlerini azaltmaktadır. Teori, teorileştirme süreci geliştirilmeden geliştirilemez. Teorileştirme süreci de daha teori açıkça ifade edilmeden, daha öz-şuurlu olarak kullanılmadan ve bilinçli olarak doğrulamaya çalışmaktan uzak durulmaksızın geliştirilemez. (Weick, 1989, s. 516)

Araştırmamızda, teorileştirme sürecinde Ölçücülük tezinin doğrulanması yanında işlevselliği de dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda hipotezin varsayımlarının geçerliliği üzerinde analizler de yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ölçücülük ile ilgili olarak teorik tabanlı bir çalışma yaparak literatüre katkıda bulunmaya çalışmaktır. Ölçücülüğün henüz bir hipotez olduğu varsayımı altında çoklu analizler yapılmıştır. Zira bir teori ve kuram haline gelmesi için bir yeterli düzeyde kritiğinin yapıldığı bir alanyazın bilgisinin mevcut olması ve uygulamada belirli şartlar dâhilinde geçerliliğinde şüphe duyulmaması gerekir. Bu nedenle de bu çalışmada teorik ve kavramsal düzlemde bir analiz yapılarak Ölçücülüğün eksiklerinin belirlenmesi ve varsa geliştirilmesi ve modellenenilmesi için önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

1. Metodoloji

Weick tarafından ifade edildiği gibi; teorisyenler, işlevsellik ve kullanışlığından ziyade daha çok doğrulama noktasında yapılan eleştiri ve tenkitlerden dolayı sıkça önemsiz teoriler yazabilmektedirler. Bu eleştiriler tahayyül, gösterim ve teorileştirme sürecindeki tercihleri önemsizleştirdiğinden dolayı haritalama, kavramsal gelişim ve spekülâtif düşünme gibi alternatif teorileştirme faaliyetlerini azaltmaktadır. Teori, teorileştirme süreci geliştirilmeden geliştirilemez. Teorileştirme süreci de daha teori açıkça ifade edilmeden, daha öz-şuurlu olarak kullanılmadan ve bilinçli olarak doğrulamaya çalışmaktan uzak durulmaksızın geliştirilemez. (Weick, 1989, s. 516)

Araştırmamızda teorik ve kavramsal analizler yapılırken aşağıdaki sorulara da cevap aranmaya çalışılacaktır:

1. Ölçücülük hipotezinin kuramsal alt yapısı var mıdır?
2. Merkez gelişmiş kapitalist ülkeler ile gelişmekte olan çevre ülkelerin toplumsal gerçekliklerinin farklı olması yönetmel gerçekliklerinin de farklılaşmasını gerektirir

mi?

3. Tarihsel süreçte kapitalizmin gelişimi için gerekli olan zaman mesafesinin atlanarak bir üst yönetmel gerçekliklerin uygulanması durumunda toplumsal gerçekliklerin de değıştirilmesi olanaklı mıdır?
4. Maddi toplumsal gerçeklikler yönetmel gerçekliğin oluşumunda salt anlamda yegâne belirleyici midir?
5. Din, kültür, sanat gibi normatif değerlerin toplumsal gerçeklik olarak kabul edilmesi ve yönetmel gerçekliklerin oluşumunda dikkate alınması gerekir mi?

Ölçücülük hipotezi ile ilgili olarak uygulanan metodolojide literatür taraması ve teorik karşılaştırmalı analiz yapılmaktadır. Bu analizler kavramsal düzlemde ve Ölçücülük teziyle olan ilişkisi çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu nedenle de Ölçücülük analizleri yapılırken ilişki kurulan kavram ve konuların detaylı tanımlamaları ve alt bileşenlerine girilmekten sakınılmıştır. Ölçücülük tezinin bir paradigma olarak kuramsallaşabilme potansiyeli olup olmadığı tarihsel materyalist yaklaşımlar, yorumsalcı kuramla birlikte Türkiye toplumsal koşullarında ortaya çıkan inanç ve kültür çerçevesinde analiz edilerek irdelenecektir. Bu bağlamda Ölçücülüğün potansiyel eleştirileri dikkate alınarak teorik ve kavramsal kritiği de yapılmaktadır.

2. Toplumsal Gerçeklikten Yönetmel Gerçekliğe Doğru Dönüşümde Yeni Bir Yaklaşım: Ideametric (Ölçücülük)

Ölçücülük tezine göre; toplumsal gerçeklik açıklanırken, merkez ve çevre kapitalist ülkelerin üretici güçleri arasındaki gelişkinlik farkından oluşan zaman mesafesinin, kavramsal çerçevenin kurulması ve araştırma yönteminin belirlenmesinde bağımsız bir değışken olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu mesafe, üretim örgütlenmesinin yapısal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İncelemelerde araştırma yöntemini; merkez kapitalist ülkelerde üretilen kavramların ve kuramların ideal, değışmez hatta aşkın olarak alınması, bu ideal, aşkın kavram ve kuramların temel özelliklerinin her yerde ve her zaman geçerli bilimsel doğrular olarak kabul edilmesi ve bunlara ulaşma derecesinin belirlenmesi olarak Akbulut (2006) tarafından tanımlanmıştır.

Kapitalist üretim biçimi ile ölçek ekonomilerine geçerek tam rekabet şartlarında her türlü üretim faktörlerini etkin olarak kullanabilen gelişmiş ülkelerin yönetim sorunlarına çözüm olarak buldukları yöntemlerin bu aşamalardan geçmeyen, gerekli kurumsal kültür ve bilgi düzeyine ulaşmamış ve kendi dinamikleri ile ayakta duramayan gelişmekte olan ülkelerin

sorunları için bir reçete olarak sunulması durumu toplumsal gerçeklikler ve paydaşların ihtiyaçları ile uyuşmayabilir. Örneğin analogi mantığı kullanılarak farklı ölçülerdeki birisine dikilen elbise metaforuna (Akbulut, 2006, s. 186) benzer bir şekilde başı ağrıyan birisinin kendisini tedavi ettiğini iddia ederek başka başı ağrıyanlara baş ağrılarının nedenlerini analiz ve teşhis etmeden doğrudan ve sorun çözücü tek ilaç olarak sunulması ve özellikle başı ağrıyan ancak doktor teşhisi yaptıрма ve buna göre gerekli ilaçları tedarik etme bilinci veya ekonomik/sosyal imkânı yetmeyenlerin psikolojik olarak abi konumunda gördüğü herkesin önerilerini dikkate almak zorunda olduklarını hissetmeleri bu duruma örnek teşkil edebilmektedir.

Akbulut tarafından Türkiye’de aydın sorunu teşhisinde kullanılan “ölçücülük, belli yapıları, kurumları, kavramları veya kuramları ideal, değişmez hatta aşkın olarak alan, bu aşkın, ideal yapı, kurum, kavram, kuram veya olguların temel özelliklerini her yerde ve her zaman geçerli bilimsel doğrular olarak sunan ve bunlara ulaşma derecesini belirlemeyi bilimsellik olarak gören tüketici bilim anlayışı odaklı bir yöntem” olarak tanımlanmıştır. Akbulut’un burada ön plana çıkardığı husus ise, merkez kapitalist ülkelerde üretilen kavram ve kuramların ülkemiz gibi gelişmekte olan çevrelerde aşkın olarak dikkate alınmasından dolayı bilim adamlarının kendi çalıştıkları nesnelere yabancılaşarak üretkenliklerinin yitirilmesi ve bir toplumsal yaşayış ve bilinç sorununa dönüşerek kısırlaşma sorununu doğurduğu iddia edilmektedir. Bu noktadan hareketle Ideametric olarak adlandırılan Ölçücülüğün farklı kavram ve nesnelere uygulanabilirliği de ispatlanmış olmaktadır (Akbulut Ö. Ö., 2003).

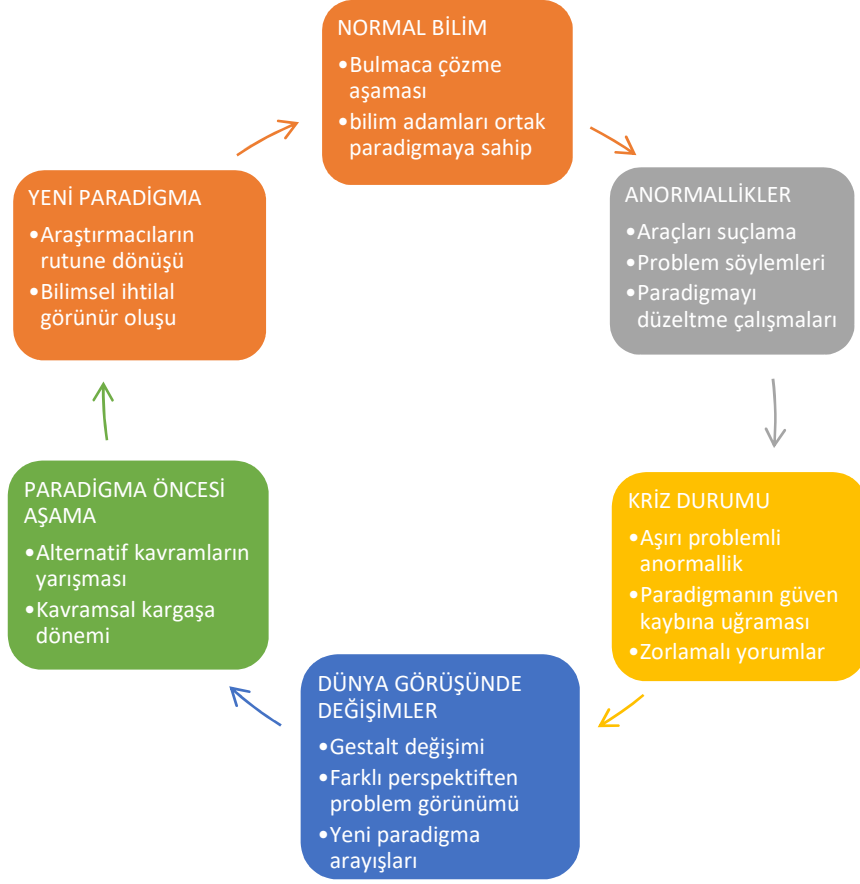
Akbulut’un ifadesiyle, “tüketici bilim anlayışı odaklı yöntem”den dolayı kendi toplumsal gerçekliklerine ve dinamiklerine detaylı bir şekilde nüfuz edemediği kendi tarihsel geçmişi ve birikimiyle yabancılaştığı gibi, merkez kapitalist ülkelerin doğrudan yönetmel gerçeklikleri üzerinden analizler yapıldığından dolayı da gerçek anlamda merkez kapitalist ülkelerdeki ideal durum ve somut uygulamanın alt yapısını da tam olarak öğrenememektedirler. Bu nedenle meydana gelen kısırlıktan dolayı da üretken bilimsel çalışmalar yapılamamaktadır. Tarihsel materyalist bakış açısını aşkın gören bir anlayış da ölçücülük kapsamında değerlendirildiğinde Ölçücülüğün de kendi içerisinde kendisiyle yabancılaştığı (*self-alienation*) söz konusu olabilse de bu noktadaki eksiklik veya durumsallık, araştırmanın sınırlılığını oluşturabilecek bir zayıflık olarak değerlendirilebileceği de dikkate alınarak yukarıdan bakan ve dolayısıyla resmin bütünü

ortaya koyabilen bir çalışma olmasına gayret edilmiştir. Bu amaçla da ekonomik determinizm dahil olmak üzere yönetmel gerçekliğin belirleniş sürecinde kültür, tarihsellik ve dinin rolü de irdelenmektedir.

2.1. Paradigma Potansiyelindeki Ölçücülüğün Ekonomik Determinizm Çerçevesinde Analizi

Paradigma teorisi ve bilimsel krizler teorisi ile meşhur olan Thomas Kuhn'un ünlü yapıtı “*The Structure of Scientific Revolution*” (Kuhn T. , 1962) ile tartışma alanına giren “paradigma” kavramı oldukça esnek bir çerçevede kullanılmıştır. Kuhn, bilim dünyası tarafından kabullenilen inançlar ve kanaatler bütününe veya sorunların inceleme metodolojisi hususunda üzerinde hemfikir olunan gelenek ve tanımlamalara “paradigma” adını vermiştir. Kuhn’a göre bilimsel sorgulamanın temeli olarak bir konu hakkında bilim adamlarınca ortaya konulan modelin içinde paradigma kavramı yatmaktadır. Kuhn’un çalışmasında bugün pozitif ve normatif alanlardaki teori ile model arasındaki ilişki ve bilimsel krizlerden çıkış döngüsü de, paradigma kavramı üzerinden açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Model ve teori kavramlarının tanımları, paradigmanın tanımlanmasında ve yorumlanmasında mevcuttur. Kuhn’a göre; paradigma, bir bilimsel alanda üzerinde çalışılan problemlerin toplamı, kabullenilen teori ve modeller, uygulanan nicel, nitel ve deneysel yöntemler ile elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde kullanılan sonuçlardan oluşmaktadır. Ölçücülük açısından bir paradigma potansiyeli olup olmadığının da dikkate alınması için paradigma teorisi kapsamında bilimsel kriz olup olmadığı noktasında analizlerin yapılması önem arz etmektedir.

Şekil 1. Bilimsel Krizden Çıkış ve Yeni Paradigma Oluşumu Döngüsü

Kaynak: (Kuhn, 1962)'dan Esinlenen araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ölçücülük yaklaşımının kuramsal katkı anlamında ortaya koyduğu şey, alt yapı ve üst yapı ilişkiseliliğinin toplumsal ve ekonomik koşullar ile kapitalizmin gelişim düzeyi ile yakından ilişkili olduğudur. Buna göre bu durum dikkate alınmaksızın farklı toplumsal ve ekonomik ilişkilerin sonucu olan bir takım yönetsel yapılar ile bunları gerektiren politika araç ve yaklaşımlarının her zaman ve yerde geçerli olmayabileceği üzerinde yapılan önermelerin bu anlamda krize girdiği söylenebilir. Özellikle alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişkilerin ne zaman ne şekilde ve ne ölçüde gerçekleştiği ile bunların hangi kapitalist aşamada belirleyici ve/veya baskın olabilecekleri tartışmalı olduğundan bu durum bilimsel bilginin bu anlamda krizde olduğunu gösterebilir. Akbulut, bu tespitini yaptıktan sonra çözüm olarak şu şekilde bir öneride bulunmaktadır: “bağımlı bilim üreten ülkelerin bilim üretir hale gelmeleri, Batılı yazının işleyiş odaklı yöntemini değil, üretim biçimlerini-ilişkilerini

ve bu üretim biçimlerinin- ilişkilerinin tarihselliğini temel alan, olguların nedenlerine inen daha geniş kapsamlı bir yöntem ile olanaklı olabilir". (Akbulut Ö. Ö., 2003, s. 24) bu bağlamda dikkate alındığında, Ölçücülüğün paradigma teorisi kapsamında bir bilimsel kriz durumunda ortaya çıktığı bu anlamda değerlendirilebilir. Çünkü Ölçücülüğün yaptığı bir tanımlama yapmak olmakla birlikte bilimsel kriz durumunda ortaya çıkan bir arayışın simgesi de olabildiği söylenebilir.

Ölçücülük, daha önce ortaya atılmış bulunan ekonomik determinizmin yapılar arasındaki ilişkiselliğe teknik bir tanımlama yapmaya çalışmakla birlikte bu alan oldukça tartışmalı ve henüz yeni paradigması geliştirilmemiştir. Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, kriz durumundaki aşırı problemlili anormallik, paradigmanın güven kaybına uğraması ve zorlamalı yorumlar olduğu söylenebilir. Ancak, buna benzer bir tanımlamanın isminin konulmamış olması Ölçücülüğe yeni bir paradigma olma potansiyeli sağlamakla birlikte alanda yeni bir tanımlama, modelleme ve farklı bir söylem olmaması gibi eleştirilere maruz kalamayacağı anlamına da gelmemektedir. Dolayısıyla bu kapsamda yapılacak doğru ve kapsamlı analizler büyük fotoğrafının ortaya çıkarılması ve olası paradigma öncesi durum hazırlıkları açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca, merkez kapitalist ülkelerdeki tarihsel ve toplumsal koşullara göre oluşan şartlar ve sorunları çözmeyi hedefleyen tarihsel materyalist yaklaşımdan yararlanıyor olması Ölçücülüğün merkez kapitalist ülkelerde üretilmiş olan ve onların toplumsal gerçekliklerinin yansıması olan kuramlara dayanıyor olması da bir eleştiri konusu olabilir. Dolayısıyla Akbulut tarafından da belirttiği üzere, "*Türkiye'de siyasal ve yönetmel kurum incelemesi, sıklıkla yabancı (liberal) bir model temel alınarak bu modelin ana unsurlarından oluşan bir ölçüğe vurmak yoluyla yapılmaya çalışılmakta*" tespitine Ölçücülük çerçevesinde yapılan önerinin parantez içerisindeki ifadenin karşıtı olan ancak gene liberal olmayan yabancı bir modelin esas alınabildiği söylenebilir. Ölçücülük, "*sosyal bilimler alanında oryantalizm olarak bilinen bakış açısının değişik görünümülerinden biri*" olarak da ifade edilmiş olduğuna göre (Akbulut Ö. Ö., 2003, s. 24) oryantalizmin batı kültürünün doğuya bakış açısı "*occident*" denilen merkez batının gözüyle "*orient*" denilen çevreye yapılan atıflar ve tanımlamalar olduğu dikkate alındığında ölçücülük tezi oryantalizmin başka bir görünümünün formülasyonu ise batıya özgün aşkın yaklaşımın hala korunabildiği anlaşıldığından kendi içerisinde bir takım çelişkileri barındırabildiği

söylenbilir. “*Oriyentalist bakış açısının özünde batı kültürünün üstünlüğü varsayımını barındırdığı*” (Amin-Khan, 2012) bilinmektedir.

2.2. Ölçek Ekonomikleri Çerçevesinde Değerlendirme

Ölçek ekonomileri ile ilgili tartışmalarda özellikle tam rekabetçi sektörlerde kitle üretimine sahip optimum firma ölçekleri ile ilgili pek çok tartışmanın ve analizlerin yapılmış olduğu bilinmektedir. Özellikle klasik iktisatçılarla neoklasikler arasında ideal piyasa düzeni, varsayımlar ve analizlerinde varsayılan tam rekabet düzeninde azalan verimler ve ölçek ekonomileri üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. İktisat alanyazınından bilindiği gibi tam rekabetçi piyasalarda marjinal maliyetle marjinal karın eşit olduğu noktada piyasa fiyatının oluştuğu varsayılmaktadır. Bu durum kuşkusuz ölçek ekonomileriyle sabit giderler üzerindeki birim maliyetlerin düşmesi ve üretimdeki verimlilik ve kaliteden dolayı cüz’i bir kar elde etmeleri durumunda bile sürümden dolayı ayakta kalabildikleri ve yeni piyasaya giren zayıf firmalara karşı yıkıcı avantajlara sahip oldukları bilinmektedir. Burada ölçek ekonomisine sahip olan optimum firma ölçeği üzerinde de tartışmaların olduğu bilinmektedir. Ölçek ekonomilerinin nedenleri üzerinde yapılan araştırmalarda; iş bölümü ve uzmanlaşma, süreçlerin entegrasyonu, yatay bölümlenme, büyük makine ve teçhizatın sağladığı avantajlar, kurumsal öğrenme ve kitle üretiminden kaynaklanan avantajlar ve benzer faktörler ölçek ekonomilerinin kaynakları olarak ifade edilmiştir. (Silberston, 1972, s. 373).

Ölçek ekonomileri kapsamında dikkat çekilmek istenen hususlardan birisi, geniş bir ürün gamına sahip, yenilikçi uluslararası sermayenin dâhil olduğu ve ölçek ekonomilerine sahip kurumsallaşmış bir firma ile küçük ölçekli bir firmanın süreçleri, birimleri, uygulamaları, üretim planlaması, müşteri ilişkileri, pazarlama ve kurum içerisinde uygulayacakları politikalar ve hatta iletişim şekilleri farklı olmak olmasıdır. Aynen öyle de gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yönetsel gerçekliklerin idari reformlarla gelişmekte olan ve daha kurumsallaşamamış, geleneksel yöntemlerle idare edilen ülkelere uygulanmaması gerektiği aynı mantıkla söylenebilir. Bu bağlamda ölçücülük tezinin ölçek ekonomileri teorisiyle de bağlantısı kurulabilir.

Küçük ve gelişmekte olan ülkelerin, ölçek olarak gelişmiş ülkelerin daha küçültülmüş bir versiyonları olmadıkları ampirik çalışmalarla da kanıtlanmıştır. Sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel farklarına da dikkat çekilmiştir. Benedict (1966) tarafından yapılan

bir çalışmada küçük toplumlardaki insanların bir birine bağımlı bir sosyal network içerisinde yetiştikleri ve her insanın birkaç rollerinin olabildiği ve dolayısıyla her sosyal ilişkinin birkaç boyutunun olabildiği ortaya konulmuştur. Bu koşullarda bireysel kararların ve tercihlerin diğer bireylerle toplum içerisinde girdikleri ilişkiler tarafından etkilenmektedir (Randma-Liiv, 2002, s. 375). Bu nedenden dolayı küçük ülkelerdeki davranış kalıpları -ki kurumsal ve yönetmel gerçekliklerin temelini teşkil edebilmektedir- gelişmiş ülkelerdeki gibi bireysel çıkar, fayda maksimizasyonu ve yasal ussal ilişkilerin gerektirdiği yönetselliklerle uyuşmayabileceği dikkate alınmalıdır.

Bu alanda 1986 yılında Barret tarafından “*Administrative problems of small island states with particular reference to the Eastern Caribbean*” adında yapılmış bir araştırmada, küçük ülkelerin pek çok idari sorunlarının aslında büyük ülkelerin idari çözümlerlerinin eleştirisinin yapılmadan doğrudan doğruya kendilerine uygulanmaya çalışılmasından kaynaklandığı ortaya konulabilmiştir. Bu da rasyonellik ve evrensellik gibi değerlerin genel standartlar gibi kabul edilmesi yanlışından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Küçük ülkelerdeki kamu kurumlarında bireyselliğin önemine, görevlerin çok fonksiyonelliğine veya nadir nitelikteki uzmanların istihdamına dayanan mevcut sorunların geniş bürokrasiye ve kişisellikten uzak kurumsallığa sahip büyük ülkelerden çok farklıdır. Küçük ülkelerdeki bireyler arasındaki kompleks bağlantılar ve cemaatler gibi alt gruplar arasındaki normatif ağlar onların yöneticileri ve kurumları açısından sorunların çözümlenmesini güçleştirmektedir (Randma-Liiv, 2002, s. 378).

Dolayısıyla, burada dikkate alınması gereken husus ölçek farklılıklarıdır. Büyük ölçekli ülkeler küçük ölçekli ülkelere model olarak hizmet etmesine rağmen, küçük ölçekli ülkelerdeki başarılı tecrübe ve iyi uygulama örnekleri büyük ölçekli ülkelerdeki küçük yerel teşkilatlar veya organizasyonlarda model olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, küçük ölçekli ülkelerdeki bazı hizmetler, büyük ölçekli ülkelerdeki küçük ölçekli kurumlar veya benzer organizasyonların tecrübelerinden istifade edebilirler ancak, aynı durum büyük ölçekli politika ve geniş kurumsal uygulamalar için söz konusu olmayabilir. Burada medikal bir analogi yapılacak olursa, doku veya organ nakli yapılacak hasta ile bağışlayanın fiziksel, biyolojik ve davranışsal nitelikleri aynı olmayabilir. Kamu idaresi, özellikle yerel nitelik ve koşulların çok dikkatlice incelenmesi gereken hassas bir alandır (Randma-Liiv, 2002, s. 388).

2.3. Determinizmin Tarihsel Dönüşümü Çerçevesinde Kritik

Ölçücülüğün deterministik bir nitelikte olup olmadığı yanında deterministik yaklaşımların tarihsel süreçte karşı karşıya kaldıkları sadmelerin ve dönüşümlerin ortaya çıkardıkları tabloda, ölçücülüğün teorileşme sürecinde nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği ve kuramsal konumlandırmanın nitelik ve niceliğinin bağlamlandırılması bu konuda değerlendirmelerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesine bağlıdır. Burada, bilginin yoğunlaşması, ilişkilerin derinleşmesi ve yaygınlaşması, iletişimin niteliksel ve niceliksel olarak artması ve farklı bakış açılarıyla yeni bilgi dallarının meydana gelerek diğer bilgi alanlarıyla etkileşimleri, tamamlayıcılıkları veya karşıtlıklarını dikkate alarak; olaylar ve olgular, kavramlar ve paradigmlar üzerinde yapılan analizlerde tek değişkenlikten çok değişkenliğe, tek taraflılıktan çok taraflılığa, tek boyutluluktan çok boyutluluğa, genellemelerden uzaklaşarak özel tahliller yapılmasının gerekliliğine ve dolayısıyla bilimsel bilginin zamanla birikerek tak başına nüfuz edilemeyecek düzeye erişmesi bağlamında analizlere de ihtiyaç bulunmaktadır.

Belirli bir uygulama, süreç veya politikanın her kuruma tek doğru olarak sunulmaması, her kuruma veya paralel her sürece tek ilaç gibi sunulmaması, kapitalizmin devamlılığına ve sömürü düzeninin güçlenmesine hizmet edebilecek paradigmların zaman, kurumsal yapılanma, çevresel farklılıklar ve paydaşların ihtiyaçlarına göre dikkate alınarak canlı ve yenilikçi bir sisteme olan ihtiyacı ortaya koymak noktasında gerekli kuramsal analizleri yapmak gerekmektedir. Burada dikkat çekilmek istenilen konulardan birisi de merkez kapitalist ülkelerdeki toplumsal gerçekliklerin ve üretim ilişkilerinin gerektirdiği tanımlamalar ve ilişkilendirmeler bile gelişmekte olan ülkelere uygulandığında çoğu doğrudan anlamsal karşılığını bulamadığından dolayı zoraki tanımlamalar ve uyabilecek tüm senaryolara göre yapılan yorumlamalar toplumsal ve yönetmel gerçekliklerin anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir.

Marks'ın *kapitalizm kritiği* ile Weber'in *rasyonellik kritiğini* entegre ederek yeni bir yaklaşım sergileyen kritik kuramcılar teknolojiyi, sosyal, kurumsal ve ideolojik kaynakları ve bağlamıyla birlikte teknoloji ile sosyal alanda meydana gelen simbiyotik-organik ilişkilere ve hem de modern toplumlarda teknokrasinin oluşturduğu özel tehditlere işaret etmişlerdir. (Grimes & Feenberg, 2009, s. 106) Eğer üretim değişirse toplum da değişir. Marksa göre; “*Burjuva üretim araçlarını sürekli değiştirmeden varlığını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve onunla birlikte toplumdaki tüm ilişkileri devam ettiremez*”. Üretim

ilişkileri veya üretken güçler sadece maddi olarak ham materyal veya araçlar değil, aynı zamanda insan yetenekleri, üretken bilgi ve emek sürecindeki işbirliğinin teknik yönleridir. Dijital teknolojiler de günümüzde üretken güçlerin güçlü bir parçasıdır (TAYLOR, 2011, s. 226). Kuantum fiziği sonrası gelişen dijital teknolojilerin geldiği noktada bilgiye erişim noktasındaki farklılıklar, avantaj ve dezavantajlı durumlar ile kapitalist ilişkilerin niteliği de dikkate alınması gereken bir başka konudur. Bunun yanı sıra dijital teknolojileri üretebilmeyi değil, daha anlayabilme kapasitelerinin sorgulanabildiği ülkelerde toplumsal gerçeklik ve yönetsel gerçeklikler üzerinden üretilen bilgilere dayanak veya kaynak olarak kabul edilebilirliğinin de ölçücülük kapsamında sorgulanabileceği söylenebilir.

Bu kapsamda dikkate alınması gereken teorilerden birisi de realist bilimin branşlarından olan “*kritik realizm*”dir. Bu yaklaşımda bilginin bilgi üretim sürecinin dışında başka bir şeye bağlı olduğu iddiasını doğrulamaya çalışmaktadır. İnsan ve doğa ontolojisine dikkati çekerken bilgi üretiminde realist düşünürler, sadece epistemolojiyle ilgilenen mantıksal pozitivizm ile bilginin üretim ve değerlendirmesini “*söylem*”e sınırlayan postmodern bilim teorilerinden ayrılmaktadır. Kritik realizmin buradaki ayrık yönü, sosyal yaşamın ve insan doğasının basit oluşumu veya kendisine has ontolojisidir (Peter, 2003, s. 94). Pozitivizm, tek ve somut bir realiteyle ilgilenirken ve yapısalcı yorumsalcılık da çoklu realiteleri kucaklarken, kritik realizm tek ve zihinsel bağımlı gerçeklikler hakkındaki çoklu anlayışlarla ilgilenmektedir. Kritik realistler, bir gerçekliğin varlığını varsayarken onun tam veya mükemmel bir şekilde anlaşılamayabileceğini de kabul ederler. Kritik kuram ve gerçekliğin doğası üzerine sosyolojik (Giddens’in (1984) yapısalcılık teorisi gibi) perspektiflerden farklı olarak kritik realizm, detaylı tarihsel açıklamalara veya belirli bir teorik çerçeveye bağımlı değildir. (Bisman, 2010, s. 9)

İkinci Dünya savaşının askeri düşmanlıkları sona erdiğinde 1949 yılında ABD Başkanı Hary Truman tüm Dünya için “*fair deal*” ismi verilen adil muamele ve hayır işlerine başladıklarını duyurmuşlardı. Üçüncü dünya ülkelerde yaşanan miskinlik ve yaşam mücadelesinden kaynaklanan sorunların çözüleceği de vaat edilmişti. Bu kapsamda da Asya ve Afrika’daki sömürgeler 1950-60’ larda bağımsızlıklarına kavuşturularak Birleşmiş Milletlere üye pek çok ulus devlet inşa edilmişti. Birleşmiş Milletler 1960’ lı yılları “*UN Development Decade*” adıyla anılacak şekilde kalkınma yılları olarak ilan etmişti. Bu kapsamda gelişmemiş ulusların kendi kendine yeterli sürdürülebilir ekonomik büyümelerine doğru onları hızlandıracak tedbirleri destekleyecek şekilde kaynaklar

seferber edilmişti. Doğu-batı mücadelesine ek olarak güney-kuzey sorunu da gelişmişlik farkı olarak ortaya çıktığından dolayı Dünya için barış ve refahı tehdit eden bir unsur olarak görülüyordu (Litonjua, 2012, s. 27).

Küreselleşme ile birlikte daha fazla yoğunlaşan merkez-çevre ilişkileri de analiz edilerek özellikle büyük kalkınma programlarının başarısızlığının akabinde 1970’li yıllarda “*dependency theory*” adı altında “*bağımlılık teorisi*” de alternatif olarak geliştirilmiştir. Buna göre kalkınma program ve projelerinin sonucunda arzulanan sosyal dönüşüm ve üretkenlik sağlanamamış tam tersine zeninler daha zengin ve fakirler daha fakir hale gelmişlerdir. Dolayısıyla azgelişmişliğin nedeni de modernizm teorisindeki gibi onların gelenekselliği değil, tam tersine merkez ve çevre arasındaki baskınlık-bağımlılık ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur. Bağımlılık teorisine göre merkez ülkeler ileri düzeyde gelişmiş kuzey Amerika, batı Avrupa, Japonya, Avustralya, Yeni Zellanda’dan oluşurken çevre ise Latin Amerika, Asya, Afrika ülkelerinden oluşmaktadır. Buna göre merkez ülkeleri, ulusüstü şirketler, uluslararası kurumlar ve finansal sistem aracılığıyla çevre ülkelerinin işgücünü ve doğal kaynaklarını sömürmekte ve onları politik ve sosyal yaşamına da müdahalede bulunmaktadır (Dobren'kov & Rakhmanov, 2014).

Modernizm teorisi, modern devlet oluşturma çabalarının yapılandırılmasını sağlamıştır. Az gelişmiş ülkelerin sorunlarını analiz edip açıklayan ilk teorik yaklaşım modernizm olarak ortaya çıkmıştır. Ancak modernizm, batı ülkelerinin 16.yy.’dan sonra tecrübe ettiği tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş sürecini esas alarak gelenekselden moderne doğru altta gelişmekte olan fakir ülkelerden başlayarak tepedeki model batı toplumlarına doğru tüm ülkelerin sıralamasını yapmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan toplumları yardıma muhtaç geleneksel toplum olarak kategorize etmiş ve batılı toplum olma yönünde harekete geçirilmeleri gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak buradaki yaklaşım gelişmekte olan ülkeleri kendileri için bir çevre, laboratuvar, deneme sahası, pazar, ucuz doğal kaynak ve düşük maliyetli işgücü temin edilecek yerler olarak bakılmış ve insani yardım olarak verdikleri de yerel piyasaların dinamiklerini bozduğundan dolayı modern devlet olmalarının önünde engel teşkil etmiştir. Güçlü ülkelerin politikalarına başkaldıran yöneticileri tasfiye edebilmek ve kontrol altında tutmak için de içeriden terörist gruplar silahlandırıldıklarından dolayı emniyet, güven, piyasa dinamikleri ve asayiş bozulduğundan sermayesi ve imkanı olanların terk ettiği ancak imkanı olmayan garibanlar ile suiistimal edenlerin kaldığı mekanlar haline dönüşmüşlerdir. Bu ülkeler kalkınma

programı adı altında yutturulan her şey aslında kalkınmalarını değil bağımlılıklarını güçlendirmiştir. Merkez kapitalist ülkelerin modern ulus devlet oluşturma ve demokrasi getirme çabaları hep başarısızlıkla sonuçlanmış ve bunun nedenleri çeşitli kuramlarda tartışılabilmiştir (Efe, 2016).

Modernizmin ana fikri Amerikan sosyolojisi alanda baskın bir kişilik olan Talcott Parsons tarafından “*yapısal ayrıştırma, fonksiyonel özelleşme ve kültürel sekülerleşme süreçleri*” olarak detaylandırılmıştır. Modernizmin ekonomi alanında yansıması olarak gelişmekte olan ülkelerin takip etmeleri gereken beş kategori Walt Rostow tarafından, politik alanda yansımasını girdi-çıkıktı modeliyle “*karşılaştırmalı politika bilimine fonksiyonel yaklaşım*” olarak göstermiştir. En sonunda da modernizasyon teorisi Keynezyen ekonominin de etkisiyle gelişmekte olan ülkelere kalkınma projeleriyle hibe verilmesi ve bu yolla oluşturulacak talep artışının aynı zamanda batı ülkelerinin ekonomilerini de ayakta tutacağı savunulmaya başlandı. (Litonjua, 2012, s. 27-28).

Dolayısıyla modernizm teorisi de 1970’lerde ABD ekonomisinde enflasyon ve durgunluğun birlikte yaşanması olan stagflasyonun başlamasıyla, kalkınma projeleriyle harcamacı devlet politikalarıyla gelişmeye çalışan üçüncü dünya ülkelerinin aşırı borçlanmasıyla ve ardından petrol krizinin meydana gelmesiyle değişime uğradı. Pek çok modern devlet kurma ve demokrasi icat etme girişimleri de başarısızlıkla sonuçlandı. Bu vesileyle suçlunun aşırı harcamacı hükümet politikaları ve devletçi uygulamalar olduğu kabul edilmeye başlanarak neoliberal, post modern ve postkalkınmacı yaklaşımlar baş göstermeye başlamıştır. Özellikle 1970’li yıllardan sonra başlayan yeni-neo-post önekli paradigmlar, 1980’li yıllardan sonra temel akımı ele geçirerek ve tüm eski ve klasik yaklaşımları tekrar revize ederek yeni bilgi ve ihtiyaçlarla birbirilerine olan reaksiyonlarına göre dönüşüm göstermişlerdir. Bu dönüşümler, konjonktürel gelişmelerin yanı sıra teknolojik ilerlemelere, toplumsal ve yönetmel ihtiyaçlar ve ortaya çıkan yeni paradigmalara göre klasik yaklaşımların köklerindeki referans değerlerin yeniden yorumlanması ve konumlandırılması şeklinde meydana gelirken bu yaklaşımlara ve yeniden yorumlamalara reaksiyonlar şeklinde de anlaşılabilirler (Efe, 2016).

Kuşkusuz “*küreselleşme*”, özellikle 1990’lu yıllardan sonra uluslararası politik güçlerin, değişen ekonomik ve ticari ilişkilerin, batı kültürünün hegemonyasının yükselmesinin ve toplum, milliyet ve kimlik ile ilgili tüm “yeni” anlayış ve durumları açıklamakta kullanılan en yaygın ve en fazla kullanılan kavram olarak kabul edilmektedir. Birbirinden farklı ve

çatışan değer ve anlamlar *küreselleşmeye* atfedilirken onun en büyük karakteristiklerinin ve yayılma şekillerinin özellikle bölgeler ve yerellikler üzerinde daha fazla hissedildiği en az kuşku duyulan hususlardandır. Sermayenin ulus sınırlarının ötesine akışının engellenememesi, bazı yerel ekonomiler için yıkıcı olabilirken bazıları için de güçlendirici olmuştur. Ekonomik ve kültürel dinamiklerin yoğunlaşmasının bir sonucu olarak Dünyadaki küresel bilgi ve eğlence bakışıyla yeni zorluklara karşı direnmeye yeni tepkileri de doğurabilmektedir (Bartling, 2004, s. 135).

Çoğunlukla Marksist okulun politik ekonomi yaklaşımları ve harcamacı refah devleti kaynaklı olan kalkınma teorisi ve aynı zamanda modernizasyon teorisi uygulanabilir politika üretmemelerinden ve meta-teorik hatalardan dolayı gerçeklikten uzaklaşmış oldukları da ileri sürülebilmektedir. 1990' lı yıllardan sonra kalkınma teorisini yığıntılardan kurtarmak için mikro-teori, katılımcı uygulamalı araştırma, postmodernizm, postkalkınmacılık (kalkınma sonrası) teorisi ve postkolonicilik (sömürge sonrası) gibi birçok çözüm paketleri sunulmuştur. Post-kalkınma teorisinin fakirliklerini gidermek için de "*Faoucauldian Functionalizm*" denilen yeni işlevsellik yaklaşımı ön plana çıkabilmiştir. Hegemonik hale gelen ve "*kalkınma söylemi*" olarak tanımlanan Faoucault eleştirisine göre, 1980' li yılların ortaların Marksist kalkınma teorisinin çıkmazının yakın bir zamanda post-kalkınmacılık ile yeni bir çıkmaza gidildiği iddia edilerek, üçüncü dünya ülkeleri kalkınma teorisyenleri ile düşünürlerinin benzer determinist nakaratlardan ne öğrenebileceklerinin çetrefilli bir hale gelmesi de sorgulanabilmektedir (GRAAFF, 2006). "*Kalkınma*" nosyonu, fayda ve kullanışlılığının kesinliğine dair delillerin mevcut olmamasından dolayı yıllarca tartışmalara konu edilmiştir. Kalkınma, kuralları ve uygulamalarıyla özelleştirilmiş olması ve yararlanıcıların belirlenmiş çıkarlarına göre organize edilmiş olması durumunda yararlı olabilir (Andrews & Bawa, 2014).

Post-kalkınmacı teori, post-yapısalcı yaklaşımla "*kalkınma*" nosyonunun eleştirisini yaptığından dolayı kurumsal gelişimin kökten reddini ortaya koyabilmektedir. Foucault tarafından ortaya konulan yaklaşımda post-kalkınmacılığa göre, "*kalkınma*" nosyonunun çözmek amacıyla ifade ettiği sorunları çözmekten ziyade daha çok onları yapılandıran monolitik ve hegemonik bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Lie, 2008). Michel Foucault tarafından ortaya atılan söylem "*discourse*" yaklaşımına göre; dil ve tanımlamalar, aynı zamanda güç ilişkilerine göre yapılı ve güç dengelerini gösterir. Güçlü olan tanımlamayı yapar. Ortaçağdaki bilim adamlarının deli ilan edilmesi gibi, kolonici ve

sömürgecilik sonrası akımlar ile oriyental söylemler gelişmiş batının söylemleri olup, kendi güç ilişkilerine ve çıkarlarının optimizasyonuna göre tanımlamalar yapılmıştır. Oryental olan merkez batının uzantısı olduğu gibi, oriyentalizm farklılık ve politik temsil ile ilgili soruları gündeme getirir. Çünkü oriyentalist kültürel temsil, sadece kelimenin ıstılahında, düşüncede ve görüntüde değildir. Doğu; ilkel, kaba, batıl inançlı ve gizemli olarak gösterilmiştir. Batı ise ona göre kalkınmış, medeni, bilimsel ve ilericidir. Doğunun özsel temsili, karşıt ve üstün olan batının öz imajını güçlendirmiştir. Oryentalist özsel söylem, batıya onları kullanma, yönetme ve suiistimal etme hakkını teyit eder ve meşru kılar (Litonjua, 2012, s. 44). Bu nedenle de Ölçücülük yaklaşımının ideal anlamda epistemolojik, ontolojik ve semantik yönlerden çok boyutlu bir şekilde analiz edildikten sonra özgünlüğünün ve modellenebilirliğinin incelenmesi gerekir. Çünkü temelinde oriyental olanın merkezden farklı toplumsal gerçekliklerinin olduğunu iddia ettiği için oriyentalin de merkeze göre bir konumlandırma olduğunu dikkate alarak oriyentalin merkeze göre değil, kendisini merkeze alan bir bakış açısına göre bir tanımlamasının da yapılması gerektiği söylenebilir.

Bu yukarıdaki analizlerden de anlaşılacağı gibi, deterministik ve pozitivist yaklaşımlar zamanla esnemekte ve farklılıkların en küçük maddi varlıklar üzerinde olduğu gibi insan ve toplum davranışlarında da olduğu benimsenmektedir. Bu nedenle de kesin yargı ve kabullerden çok sorgulayıcı ve analiz edici bir yaklaşımın genel olarak daha çok kabul edildiği söylenebilir. Bu araştırmamızda da ölçücülük üzerinde benzer bir yaklaşımla sorgulayıcı bir kritik ve geliştirici ve metodoloji uygulanmaktadır.

2.4. İnanç ve Kültür Çerçevesinde Ölçücülük Kritiği

Tarihsel determinizm kapsamında, tarihsel gelişim sürecinde pozitivismi yumuşatan gelişmeler ışığında ve ölçek ekonomileri bağlamında Ölçücülük incelemesi yapıldıktan sonra araştırmamızın ve bilimsel kritiğinin eksikliğini tamamlamak için karşıt görünen dini yaklaşım, varoluşçu felsefe ve kültür kapsamında da ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü merkez kapitalist ülkelerde üretilen bilgi ve paradigmalardan tek hakim olan Hristiyanlık dini ve Avrupa kültürünün etkisinde oluşturulmuş olduğu ve dolayısıyla din ve kültürün denklem dışına alınmasının araştırmamızın nesnellikliğini olumsuz etkileyebileceği varsayımında bulunulabileceği düşünülmektedir.

Kapitalizm ve bürokrasi ilişkisini dini perspektifle de ele alan sosyolog Max Weber'in "The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism" isimli kitabının genelinde, dinin toplumlardaki ekonomik ilişkileri ve kapitalistleşme sürecini ciddi bir şekilde belirlediğinin altı çizilmekte ve doğu toplumları ile Avrupa örnekleri üzerinde farklı dinlerin toplumsal ve yönetmel gerçeklikleri nasıl etkileyebildiğinin analizleri yapılmaktadır (Gundolf & Filser, 2013, s. 177). Dolayısıyla kapitalizmin gelişim süreciyle ilişkili analizlerde din ve onun kısmen yansıması olan kültürü dikkate almamak araştırmanın eksikliğini gösterebilir.

Dini yaklaşımların ekonomik hayatı ve dolayısıyla kapitalizmin yükselişinin kaynağını oluşturduğu bilinen bir yaklaşımdır. Ancak, kapitalizmin yükselmesinde 16.yy dini dönüşümlerin büyük katkısı olduğu kabul edilse de kapitalizmin yükselme aşamasında da dini değerlerde gerileme olduğu söylenebilmektedir. (Wilber, 1974, s. 257) İslam ve Hristiyanlığın karşılaştırmalı olarak modern devlet ve demokratikleşme üzerindeki etkisini inceleyen Minkenberğ ise (2007), modern demokrasinin köklerinin Hristiyanlığa dayandığını delillerle ortaya koymuştur. Protestan teologların görüşlerini inceleyen bir araştırmacı ise, modern Protestan teologların bir taraftan liberteryenleri eleştirirlerken diğere taraftan da gayri insani ve ruhsuz materyalizme karşı durduklarını ortaya koymuştur. Bu ikili kritiğın de bireysel özgürlüklerle sosyal kurumların güçlerinin dengelenmesi gerektiğini ortaya koyduğu bunun da modern dinin özü olduğu savunulmuştur (Riis, 1989).

Ayrıca demokrasinin köklerinin Hristiyanlık tarafından kültürü biçimlenen ülkelerde olduğunun teyit edilebildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca Yunanistan'da vatandaşlığın artık Yunan Ortadox Kilisesi üyeliğine bağlanması ve Türkiye'nin AB'ye olan üyelik sürecini açık bir şekilde etkilediğinin görülmesinin dinin bu anlamda dikkate alınması gereken bir faktör olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyduğu ifade edilmektedir. (Minkenberğ, 2007) Dolayısıyla alt yapı öğeleri ile dini değerler arasında ilişki bulunduğu kabul edildiğinde bunun Türkiye şartlarında ortaya çıkmış olan yaklaşımlar çerçevesinde analizinin yapılmasında yarar olduğu açıkça görülmektedir.

"Türkiye'de Siyasal İktidar Sorunsalı Açısından Başbakan" isimli makalede (Akbulut Ö. Ö., 2003), temel amacın, "Osmanlı-Türk toplumsal düzeninde siyasal iktidarı kullanan özne temelinde siyasal iktidar sorunsalının tarihsel süreklilik çizgisine oturtarak tartışmak" olduğu belirtilmektedir. Bunun için de siyasal iktidarın kullanımını belirleyen üretim ilişkilerinin durumunu saptamakla başlanması ve daha sonra bu ilişkilerin siyasal

İktidara somut yansımalarını ortaya koymak gerektiği savunulmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi salt üretim ilişkilerinden başlamak ve bunun yönetmel gerçekliğe yansımalarını tespit etmek metodolojik olarak batı temelli ve merkez kapitalist ülkelerde üretilen teori ve kavramları aşkın kabul eden bir yaklaşım olup Ölçücülük tezinin özülle çelişebileceği düşünöldüğünden bu yönden tekil bir yaklaşımla değil etken olabilecek tüm faktörlerin dikkate alınması durumunda Ölçücülüğün tutarlılığı, geçerliliği ve genellenebilirliği artabilecektir.

Kültürel determinizm de bu kapsamda bu kapsamdaki analizlerde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Kültürel determinizm, fakirliğin ve az gelişmişliğin toplumların kendi inanç, tavır ve alışkanlıklarına bağlı olarak içsel bir dinamiği olduğunu ortaya koyar. Tarihsel maddeci yaklaşımlarda din ve kültür de dikkate alınmakta ancak daha çok araçsallık noktasındaki işlevsellikleri ön planda tutulmaktadır. Dolayısıyla merkezde ekonomik bölüşüm alındıktan sonra diğer her şey bölüşümü arttırmak için kullanılan araçlara dönüştürölmektedir. Clarence Ayres, kültürel determinizme dayanan bir ekonomik gelişim teorisi geliştirmiştir. Buna göre, geniş anlamda kültürel güçler tarafından geçmişte olduğu gibi gelecekte de ekonomik gelişimin yönünün belirlendiği iddia edilmiştir. Bu kültürel determinizm teorisi, iki önermeye dayanmaktadır: birincisi teknolojik yenilikçiliği kendi içsel dinamikleri tarafından yönetilen bir kültürel süreç olarak almakta ve bireylerin kahramanca gayretleri ile üretken dehasının yenilikçilik ve icatlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur. İkinci önerme ise; teknolojik yenilikçilik tüm ekonomik gelişime neden olan ve onu yöneten dinamik güçtür. Bu teoriler, geleneksel kurumların sosyo-ekonomik ve politiko-ekonomik elite atfettikleri üst statü ve özel ayrıcalıkların teyit edilmesinde kullanılırlardı. Fakat Ayres, kurumsallaştırılmış statü ve ayrıcalıkların meşruiyetini inkâr etmek için kendi icat ettiği ekonomik gelişimde kültürel deterministik teorisini kullanmıştır. (Hill, 1989, s. 466)

Neo-Marksist teoriye göre, kültürün hala üretim ilişkileri ve ekonomik yapı tarafından belirlendiği kesin olmakla birlikte gelişim sürecini belirleyecek şekilde kültürün de bir geri bildirim olabileceği ifade edilmiştir. Nihayet Neoklasik yaklaşımın 1970' li ve 1980' li yıllarda yükselmesiyle birlikte toplumsal gelişimin insan yapısının doğal yapısından ve dolayısıyla kültürel anlayışları da barındıran bireysel tercihlere bağlı olduğu savunulmuştur. Daha sonra Lawrence ve Harrison tarafından 1985 te yayımlanan “*Underdevelopment is a State of Mind*” kitabında özellikle Latin Amerika'da toplumsal ve yönetmel gerçekliklerin gelişiminin önündeki en büyük engelin kültür olduğu vurgulanmıştır. 2000 yılında Samuel Huntington'un Harrison ile birlikte yazdığı “*Culture Matters: How Values Shape Human Progress*” kitabında da benzer yaklaşım sürdürölmüş ve daha sonra aynı paralelde 1995 yılında Francis Fukuyama, 2002 de Davit Lande ve 2004 yılında Douglas North tarafından yayınlar yapılmıştır (Branco, 2007, s. 410). Ancak, buna karşıt görüşleri temsilen, kültürel determinizmin yapılan ampirik çalışmalarda reddedilebildiği de bazı çalışmalarda

ortaya konulabilmiştir. Örneğin Özbekistan ve Kazakistan üzerinde yapılan bir çalışmada politika tercihi ve yönetmel gerçeklik mantığının kültürel değerlerden daha fazla idari reformların başarısı üzerinde belirleyici olduğu da ortaya konulabilmiştir (Bruce J. Perlman, 2007).

David Steigerwald'a göre, 1990' lı yıllardan sonra dünya artık materyalist bir çağdan kültür çağına geçişi yaşamıştır. 19. ve 20. yüzyılların ekonomik adamı artık yerini kültürlü adama “*cultural person*” terk etmiş ve yeni oluşan rejim de “*sınıf bilinci*” nin yerine “*kültürel bilinç*” i yerleştirmiştir. Bir asır boyunca Marksizmi kökleştiren felsefi materyalizm, önce ekonomik determinizme dönüştü ve ardından da yerini kültürel determinizme bıraktı. (Steigerwald, 2005, s. 71)

Sosyal sermayeyi ekonomik üretimin verimliliğinin yağlayıcısı olarak dikkate alan Francis Fukuyama ise tüm paylaşılan toplumsal değerlerin sosyal sermaye üretmeyeceğini bazı değerlerin yanlış olabileceği gerçekliği ile açıklamaktadır. David Landes ise toplumların ekonomik gelişimleri incelendiğinde kültürün ekonomik performanslar arasındaki farklılığın temel etkeni olduğunun görüleceğini iddia etmiştir [Landes 2002: 584'den aktaran (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)]. Samuel Huntington da 1960 lı yıllara kadar her iki ülkenin birbiriyle karşılaştırılabilir benzer gelişim aşamalarını göstermiş olmalarına rağmen, neden Güney Kore'nin merkez kapitalist ülkelerle yarışabilecek duruma geldiğini ve Ghana'nın ise gelişemediğini, her iki ülkenin ulusal değerlerindeki farklılıklarıyla açıklanabileceklerini ortaya koymuştur [Harrison ve Huntington 2004'ten aktaran (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)]. Güney Kore'lilerin tasarruf, yatırım, sıkı çalışma, eğitim, organize olma ve iş disiplinine verdikleri değerlerle bezenmiş olan toplumsal kültüre sahip olmalarının, toplumsal ve ekonomik olarak gelişmelerini devam ettirmelerini sağlamış olduğu iddia edilmiştir. (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)

Müslüman bir ülkedeki akademisyen tarafından ortaya atılmış bulunan Ölçücülük ile ifade edilmek istenen kavramsal ve mantıksal gerçekliğin, kendi toplumsal koşullarında belirleyici faktörlerden olan İslam kültürü ile de bağlantısının olup olmadığının ortaya konulması analizin tutarlılığı ve tamlığı açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda ölçücülük hipotezinin ortaya atıldığı Türkiye'de kendi toplumsal gerçekliklerimizde ortaya çıkmış olan dini eserler ve yorumlar doğru analiz ve mantıksal ilişkilendirme açısından öncelikle dikkate alınabilir. Örneğin, dışarıdan yapılan, zorlayıcı ve yukarıdan inmececi yaklaşımların fitrat kanunu denilen tabiat düzeniyle uyumlu olmadığından dolayı

reddedilmesi gerektiği, ancak sistemin içerisinden gelen bir ihtiyaçtan dolayı gelişmenin ve yenilenmenin doğru olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Nasılki bir cisimde, neşv ü nema (büyüme) için tevessü' (genişleme) meyli bulunur. O meyl-i tevessü' ise, -çünkü dâhildendir- vücud ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat eğer hariçte tevsî' için bir meyl ise, o vücudun cildini yırtmaktır, tahrib etmektir; tevsî' değildir.” (Nursi, 2010, s. 482)

Buna göre, canlıların içeriden hücrelerinin yenilenmesiyle büyümesi ile dışarıdan müdahale ile derisini çekmeye çalışmakla veya yetişkin bir bünye için iyi gelen bir gıdanın, ilacın veya egzersizsin bir çocuk bünyesine uygulamakla büyümenin sağlanmaya çalışılmasının Ölçücülük varsayımları ve önermeleriyle uyumluluk gösterebildiği söylenebilir. Yani kendi toplumsal gerçekliklerinin bir gereği ve içeriden gelen bir ihtiyacın yansıması şeklinde değil de dışarıdan bir dayatmanın veya başka toplumların dinamiklerinde geçerliliği olabilecek paradigma veya politikaların yönetsel gerçeklik inşa etmede kullanılması cildin yırtılmasına yani toplumsal özbenliğin zarar görmesine ve hem de kendi dinamiklerinin bozulmasına yol açar. Benzer şekilde;

“Asya'da uyanan akvam, fikri milliyete sarılıp, aynen Avrupa'yı her cihetle taklit ederek, hatta çok mukaddesatları o yolda feda ederek hareket ediyorlar. Hâlbuki her milletin kamet-i kıymeti başka bir elbise ister. Bir cins kumaş bile olsa; tarzı, ayrı ayrı olmak lâzım gelir. Bir kadına, bir jandarma elbisesi giydirilmez. Bir ihtiyar hocaya, tango bir kadın libası giydirilmediği gibi körü körüne taklit dahi, çok defa maskaralık olur. Çünkü, Evvelâ: Avrupa bir dükkân, bir kışla ise, Asya bir mezraa, bir cami hükmündedir. Bir dükkâncı dansa gider, bir çiftçi gidemez. Kışla vaziyeti ile meşcid vaziyeti bir olmaz (Nursi B. S., 2002, s. 324).

Dolayısıyla, merkez kapitalist ülkelerin her yönden taklit edilmelerinin taklit eden ülkenin ölçülerine uymayacağından dolayı uygunsuz ve tuhaf düşeceği teologlar tarafından da özellikle ifade edilmektedir. Asya ülkelerinin kendi toplumsal ve tarihsel koşullarını dikkate almaları gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Kalkınmışlık aynı cins manayı ifade etse de her toplum için farklı şekilde olabilir. Örnek olarak verilen kumaş aynı cins olsa bile farklı kimlik ve statüde olanlar için farklı şekilde dikilerek farklı elbiselerin dikilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. “Bir dükkân ve kışla” ifadesi, ekonomik ve askeri

anlamda kapitalizmin yansımısını ifade etmektedir. “Bir mezraa ve bir cami” ifadesi de tarım toplumuna ve dinin hakimiyetine kinayedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, İslam düşüncesine göre; kendi tarihsel ve kültürel birikimlerine değer vermeksizin merkez kapitalist ülkelerden ilim ve irfan dilenmektense kendi öz değerleri ve iç dinamiklerinin sağlıklı işletilmesiyle temin edilebileceği ve tarihsel, dini ve toplumsal gerçeklikler dikkate alınmadan körü körüne taklit edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra tarihsel koşullar ve gelişmelerin de dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Örneğin peygamberlerin ve dinlerin Asya kıtasında gelmiş olması onların tarihsellikleri içerisinde dini özümstedikleri ve dinsiz bir toplum olamayacakları söylenebileceği gibi, büyük filozof ve bilim adamlarının batıdan çıkmaları da kendi tarihsellikleri içerisinde akıl ve fen ile ayakta durabileceklerini söylemek olanaklıdır. Çünkü kendi toplumsal gerçeklikleri ve tarihsel dinamiklerinin içerisinde işlemiş değerler haline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde Nursi şu şekilde ifade kullanmaktadır:

“Hem ekser enbiyanın (peygamberlerin) Asya’da zuhuru, ağleb-i hukemanın (çoğu filozofun) Avrupa’da gelmesi, kader-i ezelinin bir remzi, bir işaretidir ki, Asya akvâmını (kavimlerini) intibâha getirecek, (uyandıracak) terakki ettirecek, idare ettirecek, din ve kalbdır. Felsefe ve hikmet ise din ve kalbe yardım etmeli, yerine geçmemeli” (Nursi B. S., 2002, s. 324).

Dolayısıyla Asya’daki yansımada ise felsefe ve hikmetin dine ve kalbe yardımcı olmaları ve yerine geçmemeleri durumunda başarılı olabilecekleri ifade edilmektedir. Tarihsellikteki kesintisiz sürekliliğin aynı zamanda kaderin bir işareti olduğu da ifade edilmektedir. Din ve kalp ile nasıl kalkınabileceği ve gelişmiş medeni toplumların seviyesinde onlarla rekabet edilebileceği ile ilgili olarak değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu kapsamda özellikle her türlü israfın terk edilmesi, meşveret ve danışma kültürünün yaygınlaştırılması, iyi ahlak ve çalışmayı esas kılan İslamiyeti yaşamakla elde edilecek fitri kabiliyetler ve geçmişte olduğu gibi iman feyziyle bir balona binerek yükselmek gibi kapitalist ülkelerin geçilebileceği savunulmaktadır. Bu noktadaki değerlendirmeler salt maddi gerçeklik ve materyalist anlayışla elbette kabul edilebilir değildir. Ancak, tarihsel olarak dini, sosyal, siyasal, askeri, bilimsel ve kültürel olarak süper güç olunabilmesinin tekrarının mümkün olduğunun şifreleri olarak aşağıdaki ifadeler değerlendirilebilir:

“Sakin ey ihvan-ı vatan! İsrifat ve hilaf-ı şeriat ve lezaiz-i nâmeşrua ile tekrar ihya etmeyiniz! Demek şimdiye kadar mezarda idik, çürüyorduk. Şimdi bu ittihad-ı millet ve meşrutiyet ile rahm-ı madere geçtik, neşv ü nema bulacağız. Yüz bu kadar sene geri kaldığımız mesafe-i terakkiden inşaallah mu'cize-i Peygamberî ile, şimendifer-i kanun-u şer'iyeye esasiyeye amelen ve burak-ı meşveret-i şer'iyeye fikren bineceğiz. Bu vahşet-engiz sahra-yı kebiri kısa zamanda tayyetmekle beraber, milel-i mütemeddine ile omuz omuza müsabaka edeceğiz. Zira onlar kâh öküz arabasına binmişler, yola gitmişler. Biz birdenbire şimendifer ve balon gibi mebadiye bineceğiz, geçeceğiz. Belki câmi'-i ahlâk-ı hasene olan hakikat-ı İslâmiyenin ve istidad-ı fitrînin ve feyz-i imanın ve şiddet-i açlığın hazma verdiği teshil yardımıyla fersah fersah geçeceğiz. Nasıl ki vaktiyle geçmiştik” (Nursi B. S., Tarihçe-i Hayat, 1960, s. 56).

2.5. Yönetsel Gerçekliğin Oluşumu

Akbulut'a göre, “yönetsel olan şey, ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin oluşturucusu değildir. Çünkü toplumsal gerçeklik, insan-doğa ilişkisi kapsamında, iktisadi bir etkinlik olarak oluşur. Yönetsel olan, ne'liğini, insan-doğa ilişkisinin oluşturucusu olmasından değil, tersine, oluşmuş olan toplumsal gerçekliğin, yeniden üretilmesi sürecinde yapısal bir taşıyıcı olmasından alır” (Akbulut Ö. Ö., 2010). Öncelikle Fransız İhtilaliyle birlikte ortaya çıkan “idare” yaklaşımı, Max Weber ile birlikte Alman toplumunda ortaya çıkan “bürokrasi”, daha sonra Woodrow Wilson ile ABD toplumsal gerçekliğinde ortaya çıkan “kamu yönetimi” ve nihayet 1930 buhranından sonra uygulanan Keynezyen politikalar ve refah toplumu kapsamındaki devlet kapitalizmi uygulamalarını yansıtan “devlet” yönetsel gerçekliklerinin belirli toplumsal gerçekliğin yansımaları oldukları ve dolayısıyla merkez olmayan ülkelerde de bu gerçekliğin doğal olmayan bir yöntemle idari reformlar adı altında transfer edildiği ancak bunun çevre ülkelerin kendi olgunlaşma süreçleriyle uyumsuz olduğu ifade edilmektedir (Akbulut Ö. Ö., 2010).

Üretim ilişkilerini esas alan değerlendirmeler, merkez kapitalist ülkelerin tarihsel koşulları, kilise-feodal düzeni, sömürgecilik, Protestan ahlakı, aydınlanma ve endüstri devrimi vb. gibi Osmanlı da hiç olmayan pek çok farklı değişkenleri barındırmaktadır. Avrupa'nın dini, coğrafik, konjoktürel, tarihsel ve kültürel özneliliklerinden fıskıran kapitalist düzenin

biçimlenişini sağlayan üretim ilişkilerinden önce bu ilişkileri de belirleyen özniteliksel temellerin ortaya konulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Osmanlı toplumunun bir feodalite düzeni mi, Asya tipi bir yapılanma mı feodaliteyi de daha çözememiş olan merkezi bir feodalite mi şeklindeki tartışmalardan önce Osmanlı düzeninin en temel kaynağı olan dini gerekliliklerin ortaya konulması gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Ayrıca, merkez batının Asya, Afrika ve en son Amerika kıtasındaki kaynakları sömürdüğü, doğal kaynaklarına al koyduğu, insanları köle gibi kendi alt yapısının inşasında kullandığı ve bu sayede karşı konulamayan bir sermaye birikimi elde ettiği gerçekliklerini dikkate almaksızın sadece, serf-wassal-feodal Bey ve burjuvazi analizleriyle toplumsal gerçekliklerini anlamaya çalışmak da yöntemsel açıdan hayati açıdan indirgemeci bir hata oluşturabilmektedir. Aşağıdaki tabloda bazı değişkenler arasındaki farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Osmanlı, Türkiye ve Avrupa toplumsal ev yönetmel gerçekliklerini etkileyebilen değişkenler

	Osmanlı	Türkiye	Avrupa
Ekonomi	Savaş ekonomisi, ganimet, seferler, haraç, vergilendirme	Kapalı düzen devlet kapitalizmi, karma ekonomi, ithal ikamecilik, kısmi liberalleşme, fason üretim, montaj sanayi	Sömürgelerin doğal ve beşeri kaynaklarını gasp etmeyle güçlenen burjuvazi ile sanayi dönüşümü
Coğrafya	Dört bir yanda sürekli savaş, toprak ve kaynak kayıpları	Avrupa, Asya, Afrika köprülü kavşak, üç tarafı denizlerle ve dört tarafı düşmanlarla çevrili	Yeni toprakların keşfi ve doğal-beşeri yeni kaynak transferi
Toplumsal dönüşüm	İslahat ve tanzimatla yabancı uygulamaları taklit, batılılaşma, kendine yabancılaşma	Devrimcilik, modernist sosyal mühendislik, idari reformcu anlayış, yukarıdan inmecilik	Rönesans ve reform ile içten aydınlanma
Üretim ilişkileri	Has, zeamet, timar, Sanat, Ticaret	Tarım toplumu, bağımlı endüstri, ticari kapitalizm	Fodalizm, kapitalizm, küresel sömürgecilik, yenilikçi bilgi toplumu
Artık Değerın Hakimi	toprak ağaları, eşraf, devlet	toprak ağaları, eşraf, büyük patronlar, devlet, küresel kapitalizm	Feodal beyler, burjuvazi, sermayedarlar, ulusaşırı şirketler, korporatokrasi
Tarihsel	İpek yolunun içsel ve	Birinci ve ikinci dünya	Ümit burnu ile ulaşım

Toplumların Yönetsel Gerçekliğinin Oluşumu Üzerine Bir Kuram Denemesi: Ölçücülük (Ideametric) Yaklaşımına İnanç ve Kültür Üzerinden Kritik

Konjöktür	dışsal pozitif etkilerinin giderek yok olması	harbi, askeri darbeler, Sovyetlerin yıkılması, AB perspektifine takılma	ve ticari üstünlüğün elde edilmesi, Sovyetlerin yıkılması, AB kuruluşu
Din	İslami devletten sekülerlik eğilimi	Sekülerlikten kategorik kopuş ve dindarlaşma eğilimi	Katolik'ten protestanlığa ve ardından ateizm eğilimi
Kültür	Çok kültürlü-çok milletlilikten ulus devletlere bölünerek küçülme	Ulus devlet anlayışı, sancılı alt kimlikler, bölünme kaygısı, azınlıklara tahammülsüzlük	Feodal beyliklerden ulus devletler ve emperyalizm
Yönetsel düzen	Beylikten Sultanlığa, Eyaletli İmparatorluğa, Halifelige ve merkeziyetçi Cumhuriyete geçiş	Güçlü ulus devlet ile birlikte yerel yönetimlerde adem-i merkeziyetçilik ve yetki devri eğilimi	Feodal beyliklerden Monarşik demokrasiye ve modern ulus devletlere geçiş, ardından birleşme hareketi

Kaynak: Araştırmacının kendi çalışmasıdır.

Özne olarak insanın ve nesne olarak da doğanın ontolojisinin ve ilişkisinin tesadüflere ve rastlantısallığa bırakılmasının kabulü durumunda her ikisinin ilişkisi sonucu ortaya çıkacak olan ekonomik değer maddi belirleyiciliği kabul edilebilir. Ancak, ne insanın ve ne de doğanın kendi başına kendi kendine meydana gelemediği, insanın maddi unsurlar dışında ruhu, vicdanı, duygusu, sevgisi, korkusu ve düşünceleri olduğu, doğanın da kendisinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yaratılmış şüursuz bir nesne olduğu dikkate alındığında ve insanın elde ettiği veya el koyduğu ekonomik değerlerin ölüm sonrasında bir anlam ifade etmediği görüldüğünde maddi artığın dışında diğer unsurların dikkate alınması bir zorunluluk olmaktadır. İstatistiksel olarak Dünyada ortalama yıllık 55 milyon kişi ve bir günde de ortalama 150 binden fazla insanın yaşamını yitirdiği² bilinmektedir. Üretim ilişkileri sonucunda elde edilen veya kaybedilen maddi artık değerlerin ölümden sonra kendisine bir faydası olmadığını bilen ve her an ölüm ihtimaliyle yüz yüze olan akıl sahibi insan için ölüm sonrasında ilgilendiren inanç, kabul ve duygularının kendisinin toplumsal ve yönetsel gerçekliği kapsamında dikkate alınmaması ve hesaba katılmaması savunulabilir değildir. Dolayısıyla, salt maddi ekonomik değerlerle insan-doğa ilişkisinin ve yönetsel gerçekliğin açıklanamayacağı söylenebilir.

Yönetsel gerçekliğin nasıl oluştuğunun tek taraflı olarak ekonomik gelişkinlik düzeyiyle mi yoksa çift taraflı veya çok yönlü değişkenlerin birlikte karşılıklı etkileşimde bulunduğu,

² Detaylı bilgi için <http://www.ecology.com/birth-death-rates/> sayfasına bakılabilir.

belirleyici ve baskın değişkenlerin etkili olduğu bir mekanizma ile mi açıklanabileceği daha önce farklı yaklaşımlarla ifade edilmişti. Buna göre, ekonomik determinizm aşırı indirgemeci olduğundan dolayı çok faktörlü bir sürecin mevcut olduğunu ifade etmek olanaklıdır. Kültür, din ve tarihsel gerçekliklerin de ekonomik ilişkilere bağlanması bazı toplumlar için geçerli olabilse de her zaman geçerli olabilecek bir genel kabul görmesi olanaklı görülmemektedir. Yönetsel gerçekliğin oluşum sürecinde etkili olabilen faktörlerin neler olabildiği ve toplumların tarihsel gelişimi ve mevcut realiteler göz önünde bulundurularak aşağıdaki şekilde bir model ortaya konulması olanaklıdır. Bu modelin farkı alt yapı ve üst yapı öğelerini sadece ekonomik ve yönetsel gerçeklikler, alt yapı- üst yapı şeklinde basite indirgmeden bunların temelinde var olan toplumsal, kültürel algısal, dini, coğrafik, doğal ve tarihsel gerçekliklerin de dikkate alınmasında yatmaktadır.

Şekil 3. Yönetsel gerçekliğin devinimsel inşası

Kaynak: Araştırmacının kendi çalışması

Yukarıdaki analizler dikkate alınarak, Ölçücülük tezinin varsayımlarına uygun bir şekilde yönetsel gerçekliğin inşa sürecinin, yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi dört aşamada yukarıya doğru kümülatif bir yapı arz ettiği söylenebilir. Buna göre dini, coğrafik, doğal ve tarihsel gerçeklik en temel gerçekliktir. Çünkü coğrafik üstünlükler, doğal kaynaklar ve tarihsel miras dini gelenek ve etikle birleştirildiğinde bir toplumun en temel varlıkları meydana gelmiş olacaktır. Bunlar da yaşam felsefesi, yer (toprak), doğal kaynaklar ve tarihsel tecrübeden oluşur ki barınma, beslenme, giyinme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların elde edilmesini gerektirir. Bunun üzerinde toplumsal, kültürel ve algısal

gerçeklik üretilmektedir. Bir ülkenin toplumsal gerçeklikleri ile kültürel ve algısal gerçeklikleri dini, coğrafi, doğal ve tarihsel gerçeklikleri üzerine bina edilebilir. Sermaye, bilgi, girişimcilik ve ihtiyaç üretkenliğini gösteren ekonomik gerçeklik de toplumsal, kültürel ve algısal gerçekliklerden etkilenererek biçimlenmektedir. En nihayetinde yönetmel gerçeklik ekonomik gerçeklikler üzerine bina edilebilmekte ve ekonomik sürdürülebilirlik ve kalkınma için en uygun olan politika ve prosedürlerle kurumsal yapılanmalar bu gerçekliklere hizmet edecektir. Yönetmel gerçeklikler de tutarlılıkları ve meşruiyetleri ölçüsünde ekonomik, toplumsal ve tarihsel gerçeklikleri biçimlendirmede etkili olabilecektir.

Dolayısıyla yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya sürekli bir devinim söz konusu olabilmektedir ki bu her toplumun kendi gerçeklikleri üzerine yapılandırılmakta olduğunu da ortaya koymaktadır. Belirli bir tarihselliği olmayan veya farklı gelişmişlik düzeylerde bulunan ya da farklı kültürel ve doğal gerçekliklere sahip olan toplumların yönetmel gerçekliklerinin ihtiyaç duyacağı yapılanma ve politika araçları da farklılaşabilecektir. Çünkü her katman arasında bir zaman mesafesi bulunduğu gibi toplumların bu katmanları aşması arasından da zaman mesafelerinin tamamlanma süreleri farklılık gösterebilecektir. Ancak, toplumsal, ekonomik, sanatsal, kültürel ve doğal gerçekliklerin küresel dünyada toplumlar arasında etkileşim halinde olduğu da inkâr edilemez.

Bu nedenlerden dolayı kavramlar, çerçeveler, yol haritaları, değerlendirmeler ve tanımlamalar merkez ülke konumundaki bilgi üreticilerine bağımlı bir şekilde cereyan etmekte olduğundan dolayı çevre ve bağımlı tüketici konumundaki ülkelerin bu şekilde bilgi üretebilmesi ancak kendi ihtiyaçlarına göre sistem dizayn etmeleri ile olanaklı olabilir.

Sonuç

Yapılan çoklu analizler sonucunda, Ölçücülük hipotezinin temel varsayımlarının doğrulanabildiği ancak kuramlaşma potansiyeli için daha detaylı kavramsal ve kuramsal analizlerle geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Hipotezin toplumsal gerçekliklerin salt maddi üretim ilişkileri ve üretici güçler kapsamında değil kültür, sanat, dini değerler ve tarihsel düzlemde toplumların temel karakteristiklerini veren diğer değişkenlerin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmıştır. Bu da Ölçücülüğün salt anlamda tarihsel materyalizme ve ekonomik determinizme dayandırılmasından vazgeçilmesiyle olanaklıdır.

Araştırmamızda cevaplandırılması için gayret edilen sorulara cevap bulunabilmiştir.

Ölçücülük hipotezinin kuramsal alt yapısı var mıdır? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilmektedir: Evet vardır. Kuramsal olarak ekonomik determinizme dayanmaktadır. Ancak düalist bir yaklaşıma, belirleyici ve baskın yapıların farklı kapitalist düzenlerdeki etkisi ve etkileşimi ile yapılar arasındaki etkileşimi dikkate almamaktadır. Bu noktalarda ciddi analizlere ihtiyaç vardır.

Merkez gelişmiş kapitalist ülkeler ile gelişmekte olan çevre ülkelerin toplumsal gerçekliklerinin farklı olması yönetmel gerçekliklerinin de farklılaşmasını gerektirir mi? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilmektedir: Evet gerekir. Çünkü yönetmel gerçeklikle her toplumdaki mevcut ihtiyaçlara göre şekillendirilir. Farklı gelişme düzeylerinde olan kalkınmış merkez kapitalist ülkelerle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin yönetmel gerçeklikleri olan kurumsal yapılandırmaları, politikalar ve araçlarının nitelik ve niceliği farklı olabilmelidir. Bu toplumsal kaynakların etkin kullanımı açısından da bir gerekliliktir. İhtiyaç olmayan veya mevcut dinamiklerde kullanışlı olmayan kurumsal yapılar, politikalar, araçlar ve teknikler kamu kaynaklarının israf edilmesine yol açacağı gibi devletin kendisinden beklenen fonksiyonları gerektiği gibi yerine getirememesine de yol açabilecektir. Bu bağlamda IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların her ülkenin kendi toplumsal gerçekliklerine uymayan ancak merkez kapitalist devletlerde işlerliği olan kurumsal yapılanma ve politikaları idari reform olarak empoze etmelerinin gelişmekte olan ülkelerdeki kamu kaynaklarının israf edilmesine, kamu otoritesinin zayıflamasına ve ulusun kendi dinamizmini yitirmesine yol açabileceği söylenebilir.

Tarihsel süreçte kapitalizmin gelişimi için gerekli olan zaman mesafesinin atlanarak bir üst yönetmel gerçekliklerin uygulanması durumunda toplumsal gerçekliklerin de değıştirilmesi olanaklı mıdır? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilmektedir: Çok ender rastlanabilecek özel durumlarda olanaklı olabilir ancak, genel olarak bunun kolay olmadığı bir gerçektir. Örneğin merkez kapitalist ülkelerin üretebildiği ileri teknoloji, yenilikçi uygulamalar, ürün çeşitlendirmeleri, kaliteli mekanizma, katılımcılığı ve şeffaflığı esas alan yönetişim ve yoğun Ar-Ge tabanlı ekosistemi birden ortaya çıkabilmiş ve doğrudan kopyalanabilir değildir. Çoğu zaman idari reformla transfer edilen politika araçları veya gönüllü olarak uygulanmaya çalışılan standart veya metodolojiler gelişmekte olan ülkede daha tam anlaşılıp gereğince uygulamaya konulması için gerekli olan zaman geçmeden yeni politika araçları, teknik ve metotlar geliştirilebilmekte ve bu hızda sürekli olarak

üretken bilgiye olan hakimiyeti ve bilgiyi sürekli yeniden üretebilme becerisi ve ekosisteminden dolayı merkez ülkelerinin gelişmekte olan ülkeleri kendilerine tam bağımlı hale getirmesine ve sistematik olarak onları kendi ürünlerinin pazarı olarak kullanmalarına yol açmaktadır. Tarihsel düzlemde elde edilen tecrübeler, kurumsal hafıza, kurumların tarihselliği, gelişmiş insan kaynağı, etkin ve yenilikçi eğitim sistemi, denetim ve kontrol mekanizmaları ile en önemlisi kamu oyu duyarlılığı ve toplumsal bilinç birden ve birtakım idari reformlarla elde edilebilecek ve derhal uygulanabilecek olgular değildir. Ancak, bu olguların geliştirilmesi ve ulusal ihtiyaçlara, kaynakların kapasitesine ve stratejik önceliklere göre kategorik olarak doğru kurgulanan yönetmel gerçeklikler üzerinden gerekli toplumsal koşulların oluşturulması için alt yapının güçlendirilebileceği söylenebilir. Bu da salt anlamda kopyacı ve doğrudan transferci yaklaşımlarla elde edilebilecek kestirmece bir kazanım olamaz.

Maddi toplumsal gerçeklikler yönetmel gerçekliğin oluşumunda salt anlamda yegâne belirleyici midir? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilmektedir: Bir ölçüde evet. Maddi gerçekliklerin marjinal faydasının çok yüksek olduğu aşamalarda temel belirleyici olabilir ancak belirli bir aşamadan sonra salt anlamda maddi gerçeklikler toplumun diğer gerçekliklerinin temel belirleyicisi olamaz. Varlık yokluk savaşı ve yaşam mücadelesinin verilmesi gereken durumlarda söz konusu olabilir. Ancak zamanla marjinal faydası marjinal maliyetine yaklaştığı ve bazen de maliyetin altına düştüğü zamanlarda temel belirleyici olamaz. Neticede insan akıllı bir varlık olarak kendi duygu, düşünce ve korkularını da dikkate almak durumunda olduğundan din, kültür, sanat ve bulunduğu toplumun veya mahallenin kabul ve değerlerinin de etkisi altındadır. Vatandaşların evi, arabası ve geçimini sağlayacak çalışma imkânı ile kendini gerçekleştirme ortamı olması durumunda ikinci ev ve arabalarla daha fazla biriktireceği maddi olanakların kendi değerleri üzerindeki tek belirleyici olması mantıklı olmadığı gibi sürdürülebilir de değildir. Çünkü her gün 150 binden fazla kişinin ölümünün bilinmesi ve her an kendisinin de başına gelebilecek dâhili veya harici beklenmeyen bir belaya yakalanması durumunda biriktirdiği maddi değerlerinin kendisine bir yararı dokunamayacağını, maddi birikimleriyle özene bezene baktığı ve kendi benliğinin maddi kılıfı olan maddi vücuduna bile hükmünün geçmediğinin farkındadır. Kendisinin ne olduğun, nereden nereye gittiği ve neci olduğun gibi soruların makul ölçüde cevaplandırıldığını düşündüğü manevi değer yargıları da kendi tercihlerinde, insan ilişkilerinde, toplumsal etkinliklerde ve politik davranışlarında belirleyici olacaktır. Salt anlamda maddi gerçeklikler üzerine kurulu olan toplumlardaki

insan ilişkileri de samimi olmayacağından dolayı sürekli mücadele ve kendi benliği dışındaki varlıklara hain tavırların topluma faydasından sok zararı dokunacaktır. Bu bağlamdaki politika ve uygulamalar da insanlık dışı olarak meşru görülmeyeceğinden medeniyetin gelişmesi ve insanlığın ortak değerlerinin oluşmasıyla salt anlamda maddi gerçeklikler temelinde yönetselliklerin oluşturulamayacağı söylenebilir.

Din, kültür, sanat gibi normatif değerlerin toplumsal gerçeklik olarak kabul edilmesi ve yönetsel gerçekliklerin oluşumunda dikkate alınması gerekir mi? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilmektedir: Din ve kültürel değerlerin suiistimal edilmesi veya maddi paylaşımın maksimizasyonunda gerekçe olarak kullanılması din ve kültürün salt anlamda araçsallıklarını ortaya koymaz. Bir aletin, değerin veya yöntemin kötü kullanımı kendisinin de kötü olduğunu ortaya koymaz. Salt anlamda dini değerleri, duyguları ve kültürel geleneklere göre davranış ve uygulamaların olduğu ve bunların bazı toplumlar ve insan grupları tarafından yegâne belirleyici olarak kabul edilebildiği ve tarihsel süreçte büyük savaşların bu amaçlarla yapıldığı, devletlerin yıkıldığı ve hükümetlerin değıştirildiği bilinmektedir. Ayrıca ilahi metinlerde geçen; “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin*” (Kuran-ı Kesim, 4/59) gibi ilahi emirlerden dolayı yönetselliği temsil eden ve yönetsel gerçeklikleri kurgulayanlara uymayı emreden din gibi manevi değerlerin her halükarda dikkate alınması gerektiği açıktır. Tamamen dinsiz bir milletin olduğu toplumlarda da yönetsel gerçekliklerin salt anlamda maddi gerçekliklere ve bölüşüm ilişkilerine dayandırılması sürdürülebilir bir şekilde olanaklı değildir. Çünkü ortalama olarak her bir insanın aklı, vicdanı, ruhu, sevgisi, şefkati, korkusu ve merhameti gibi duygu ve düşünceleri olduğundan dolayı her hangi bir dini kabul etmeyenlerin de kendilerine göre bir anlayışları, kabulleri, yargıları ve insani değerleri olabilir. Bu değerler dinsizlik olsa bile aslında bilinen dinleri reddeden başka bir dini anlayışa sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Aksi durumda insan salt anlamda konuşan bir hayvan seviyesine indirgenerek değeri düşürülmüş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ö. (2006). Türkiye’de Kamu Yönetimi İncelemesini Tanımlayıcı Bir Kavram Önerisi: Ölçücülük-Ideametric. *Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı 4, Aralık* , 159-193.
- Akbulut, Ö. Ö. (2003). Türkiye’de Siyasal İktidar Sorunsalı Açısından Başbakan. *Amme İdaresi Dergisi, Cilt 36 Sayı 3*, 21-48.
- Akbulut, Ö. Ö. (2010). Yönetmel Gerçeklik ve Yönetmel Olan. İ. Ö. Sayan içinde, *Prof.Dr. Kurthan Fişik İçin Yönetim Üzerine* (s. 53-60). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Amin-Khan, T. (2012). New Orientalism, Securitisation and. *Third World Quarterly, Vol. 33, No. 9,* 1595–1610.
- Andrews, N., & Bawa, S. (2014). A Post-development Hoax? (Re)-examining the Past, Present and Future of Development Studies. *Third World Quarterly*, 922-938.
- Bartling, H. (2004). Organizing the New South: Local Ecologies and Autonomous Strategies for Confronting Globalization. *Mississippi Quarterly*, 135-145.
- Branco, M. C. (2007). Family, Religion and Economic Performance: A Critique of Cultural Determinism. *Review of Social Economy, Vol. Lxv, No. 4, December*, 407-424.
- Bruce J. Perlman, G. G. (2007). Cultural Determinism versus Administrative Logic: Asian Values and Administrative Reform in Kazakhstan and Uzbekistan. *International Journal of Public Administration, Volume 30, Issue 12-14*, 1327-1342.
- Dobren'kov, V. I., & Rakhmanov, A. B. (2014). Center and Periphery. *Value Inquiry Book Series, Vol. 276*, 51-51.
- Efe, A. (2016). Yenilikçi Paradigmalar Işığında Türkiye’de Bölgesel Kalkınmacılık Krizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 157-180.
- Ferraro, V. (1996). Dependency Theory: An Introduction. *Mount Holyoke College*.
- GRAAFF, J. (2006). The Seductions of Determinism in Development Theory: Foucault’s functionalism. *Third World Quarterly, Vol. 27, No. 8* , 1387 – 1400.
- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics, January 1,* 177–185.
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolotion: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues, Vol. XXIII, No. 2*, 465-471.
- Kuhn, T. (1962). *the structure of scientific revoluton*. Chicago, USA: University of Chicago.
- Lie, J. H. (2008). Post-Development Theory and the Discourse-Agency Conundrum. *Social Analysis, Volume 52, Issue 3*, 118-137.

Toplumların Yönetmel Gerçekliğinin Oluşumu Üzerine Bir Kuram Denemesi: Ölçücülük (Ideametric) Yaklaşımına İnanç ve Kültür Üzerinden Kritik

- Litonjua, M. (2012). Third World/Global South: From Modernization, To Dependency/Liberation, To Postdevelopment. *Journal of Third World Studies, Vol. XXIX, No. 1*, 25-58.
- Minkenberđ, M. (2007). Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the Relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy. *Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 33, No. 6, August*, 887-909.
- Nursi, B. S. (1960). *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1960). *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2002). *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Randma-Liiv, T. (2002). Small States and Bureaucracy: Challenges for Public Administration. *Journal of the Humanities & Social Sciences*, 374–389.
- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 137153.
- Silberston, A. (1972). Economies of Scale in Theory and Practice. *Economic Journal*, 369-391.
- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinizm. *Society, January 1*, 71-75.
- Weick, K. E. (1989). Theory Construction as Disciplined Imagination. *Academy of Management Rievew, Vol. 14, No. 4,,* 516-531.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology, July 1,,* 249-258.
- Yazır, E. H. (2003). *Kuram Kerim Meali*. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Ziai, A. (2007). *Exploring Post Development*. New York: Routledge.